

Het praalgraf van admiraal van Ghent in de Utrechtse Domkerk: een monument voor de Nederlandse onafhankelijkheid [1]

Een land dat wordt aangevallen door een naburige grootmacht. [2] Die denkt met een invasie van alle kanten de zaak in korte tijd te klaren, vervolgens stukken van het aangevallen land in te lijven en van de rest een vazalstaat te maken. We kennen het beeld uit de recente geschiedenis. Een voorbeeld van wat langer geleden is de aanval die de Franse koning Lodewijk XIV in juni 1672 ondernam. Hij wilde de Republiek der Verenigde Nederlanden, die hem in de weg zat bij zijn streven naar 'natuurlijke grenzen', elimineren. Hij werd geholpen door de bisschoppen van Munster en Keulen en door de Engelse koning. De Hollandse raadpensionaris Johan de Witt, de feitelijke leider van de Republiek, was verbijsterd. Hij had nooit gedacht dat de aanvallende partijen zo'n risico zouden nemen en had zeker niet gedacht dat de hoofdaanval uit het oosten zou komen. Als de Fransen al zouden aanvallen, zouden zij dat vanuit het Zuiden doen en konden bij Maastricht worden tegengehouden. De Witt was echter gewaarschuwd door de diplomaat Godard van Reede van Amerongen, die de troepenopbouw bij Keulen had waargenomen. De aanval zou de Nederlandse geschiedenis ingaan als het Rampjaar. Het was ook catastrofaal.

De Zonnekoning was er van overtuigd dat zijn speciale militaire operatie gladjes zou verlopen en in het begin was dat ook zo. De IJssellinie moest al snel ontruimd worden, omdat het Franse leger de Rijn was overgestoken. Utrecht bleek onhoudbaar en moest capituleren. Het Centraal Museum heeft enkele jaren geleden een schilderij gekocht, waarop te zien is hoe de stadsbestuurders de sleutels aan de Franse koning aanbieden. [3] Lodewijk, die de zegetocht zelf wilde meemaken, bezocht de Domstad, maar bang voor een terroristische aanslag (een bom in een werfkelder), verliet hij de stad weer snel. Zijn leger rukte op naar het westen, naar de grote bevolkingscentra in Holland, maar kwam tot staan doordat de opperbevelhebber van het Nederlandse leger, de jonge prins van Oranje, een brede strook land, van Muideren tot de Biesbosch, onder water liet zetten. Het water kwam maximaal een meter hoog en soms maar 10 cm, te veel om met de slappe veengrond en de sloten te doorwaden, maar te weinig om met boten over te steken.

Prins Willem III, de achterkleinzoon van Willem de Zwijger, coördineerde vanuit zijn hoofdkwartier in Bodegraven een hardnekkig verzet, waar de Fransen niet op hadden gerekend. [4] Een aanbod om soeverein vorst van het land te worden, na afstand van grote stukken grondgebied aan de agressors, wees hij verontwaardigd van de hand. De Fransen probeerden een paar keer door te breken, rond de jaarwisseling geholpen door strenge vorst, maar invallende dooi noopte tot een schielijke terugtocht. Bij gevechten rond Woerden sneuvelde Willems oom, luitenant-generaal Frederik van Nassau-Zuytlestein, die goederen bij Leersum bezat. Willem had graag familieleden als hoge officieren. In de lagere officiersranggen dienden telgen uit provinciale adelsgeslachten. Onder hen was de zoon van de kasteelheer van Amerongen. Deze Godard van Reede-Ginkel zou later een belangrijke rol spelen, maar in het Rampjaar diende hij slechts de logistiek, zoals toezien op het vlechten van matten, ook heel nuttig in de strijd om de Waterlinie.

Intussen hield Groningen stand tegen het leger van de Munsterse bisschop Bernard van Galen, bijgenaamd Bommen Berend. Van groot belang was dat de zeemacht onder leiding van Michiel Adriaensz de Ruyter het uithield tegen de gecombineerde Frans-Engelse vloot. Wanneer die er in geslaagd was een landing uit te voeren, was de situatie voor de Nederlanders onhoudbaar geworden. De Ruyter wist de vijand echter in een aantal zeeslagen af te weren, zelfs onder de Engelse kust, bij Solebay, op 7 juni 1672, vandaag precies 350 jaar geleden en daarom zijn we hier ook. [5] De Ruyter was van betrekkelijk eenvoudige afkomst. Bij de marine was dat, in tegenstelling tot het landleger, niet ongebruikelijk. Een adellijke

marineofficier was Willem Joseph baron van Gendt, die bij Solebay sneuvelde en wiens dood wij vandaag gedenken. Van Gendt behoorde tot een Gelders geslacht, maar hier in Utrecht was hij Domkanunnik. Dat wil niet zeggen dat hij een strijdende geestelijke was, zoals Bommen Berend. De vijf Utrechtse kapittels waren tijdens de Reformatie niet opgeheven, maar omgezet in vastgoedcorporaties. De kanunniken waren geen priesters meer, maar bestuurders van deze corporaties, waaruit zij riante inkomsten genoten. Zij mochten trouwen en moesten protestant zijn, al duurde het een tijd voordat daar de hand aan werd gehouden.

Door de successen op zee en het hardnekkige verzet aan de Waterlinie en bij Groningen begon de zaak in het voorjaar van 1673 te kantelen. “Men begint hier heel goede moet te krijge”, zo schreef Margaretha Turnor, de naar Den Haag gevluchte kasteelvrouwe van Amerongen, aan haar man Godard Adriaan, die als gezant in Berlijn buitenlandse steun probeerde te krijgen. [6] De internationale gemeenschap had in eerste instantie machteloos toegekeken, maar de angst voor een Franse dominantie leidde uiteindelijk tot actie. Troepenconcentraties in het Duitse Rijk dwongen Lodewijk XIV om zijn krachten te verdelen. Toen Willem III in november 1673 Bonn veroverde en daarmee de Franse aanvoerlijnen afsneed, werd de bezetting van pakweg de helft van de Republiek onhoudbaar. De bevelhebber besloot tot terugtrekking. Daarbij dreigde hij onder meer Utrecht in brand te steken, maar liet zich met een enorm bedrag afkopen. Zo schond hij de capitulatieovereenkomst van 25 juni 1672, waarin brandschatting en plundering waren uitgesloten. Met de plundering van dorpen als Vreeswijk, Abcoude en Waverveen en de verwoesting van kastelen als Amerongen, Gunterstein en Nijenrode was dat al eerder gebeurd. Vooral de plattelandsbevolking leed onder nietsontziende Franse soldaten.

Deze misdaden werden door Willem III ten volle uitgebuit in zijn oorlogspropaganda. Kunstenaars als Romeyn de Hooghe en Isaac Sirious maakten prenten met de meest gruwelijke details, die als illustratie dienden in pamfletten, de sociale media van de zeventiende eeuw. [7] Lodewijk werd daarin geframed als een machtsbeluste heerser, die heel Europa onder zijn universele monarchie wilde brengen, met het katholicisme als staatsgodsdienst. De toenemende vervolgingen van hugenoten en Frankrijk en de etnische zuiveringen in protestantse gebieden als de Palts, die rond 1690 zouden plaatsvinden, gaven genoeg aanleiding tot de vrees voor een verregaande rekatholisering. In Utrecht leek de herbestemming van de Dom voor de katholieke eredienst een eerste stap in die richting. [8] De religieuze kaart werd door Godard Adriaan van Reede van Amerongen nadrukkelijk gespeeld bij de zeer gereformeerde keurvorst Frederik Willem van Brandenburg. Samen psalmen zingend in diens privévertrekken wist Amerongen hem aan te zetten tot militair optreden. Uiteraard bleef het protestantse argument onvermeld bij het verwerven van steun bij de Spaanse koning en de Duitse keizer. Daar ging het alleen om de Franse dreiging.

Een voorbeeld van kunst als oorlogspropaganda bevindt zich prominent in deze kerk: het grafmonument voor de gesneuvelde admiraal Van Gendt. [9] De Vlaamse beeldhouwer Rombout Verhulst, die eerder een dergelijk praalgraf voor Maarten Harpertsz. Tromp in de Oude Kerk te Delft had gemaakt en later voor Michiel de Ruyter in de Nieuwe Kerk te Amsterdam zou ontwerpen, begon in augustus 1674 aan dit werk, in de enkele weken eerder door noodweer zwaar beschadigde Domkerk. Het in opdracht van de admiraliteit van Amsterdam vervaardigde monument was in juni 1676 klaar. [10] Vier jaar later werd het stoffelijk overschot van de admiraal erin bijgezet. Volgens zijn familie wilde hij in de Dom begraven worden. Hier was hij tenslotte kanunnik. Het praalgraf bestaat uit een tombe, met daarin het lichaam, en een losstaande achterwand. De tombe toont de gesneuvelde zeeheld, liggend in harnas, omgeven door zijn familiewapens. [11] In een Latijns opschrift op de achterwand wordt zijn edele voorgeslacht en roemrijke loopbaan beschreven, eindigend met de woorden (in zeventiende-eeuwse vertaling): [12] “Deze dapperen Held, na zulke groote dingen manhaftig en getrouwelijk uitgevoerd te hebben, op den 7. Juny des jaars 1672 in den

Slag tegen d'Engelse en Fransche Vlooten met een kanonkogel doodgeschooten zijnde, heeft zijn kloekmoedige ziel aan God zijn Schepper wedergegeeven. Vaart wel, Reiziger.” Aan de zijden en bovenop de zwarte achterwand zijn in wit marmer tropeeën (overwinningstekenen) als vaandels en harnessen geplaatst. [13] Aan de voorzijde van de tombe is een zeeslag afgebeeld en we kunnen er wel van uitgaan dat dit de Slag bij Solebay moet voorstellen. [14]

Een afbeelding van het praalgraf is tien jaar na de herbegrafenis in druk verschenen. [15] Aan dit pamflet heb ik de zojuist geciteerde vertaling van het opschrift ontleend. In die periode woedde opnieuw oorlog met Lodewijk XIV, nadat de Guerre d’Hollande in 1678 met de Vrede van Nijmegen was geëindigd. Willem III had willen doorvechten tot de Franse expansiedrang definitief gestopt was. De Zonnekoning ging inderdaad door. De nieuwe strijd, de Negenjarige Oorlog, eindigde met de Vrede van Rijswijk in 1697, maar ook die bleek niet houdbaar. Van de derde ronde, de Spaanse Successieoorlog, maakte Willem III alleen het begin mee. In maart 1702 overleed hij na een val van zijn paard. De serie oorlogen, die door historici tegenwoordig de Veertigjarige Oorlog wordt genoemd, eindigde pas in 1713 met de Vrede van Utrecht, die negen jaar geleden in deze kerk is herdacht. De Republiek der Verenigde Nederlanden kwam er in de onderhandelingen wat bekaaid vanaf, met alleen Venlo als gebiedswinst, maar de onafhankelijkheid, die in 1672 zo in gevaar was geweest, was behouden. Het praalgraf van admiraal Van Ghent, het bijzondere kunstwerk van Rombout Verhulst hier in de Domkerk, is een monument voor dit onafhankelijkheidsstreven. [16]

Renger de Bruin
Universiteit Utrecht